

3. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог // Наукові записки. Том 64. Юридичні науки. – 2007.
4. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
5. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. – Саратов, 1972. – 290 с.
6. Бородин В. В. Конституционный процесс: сравнительно-правовой анализ. Дис. ... д-ра юрид. наук. СПб., 2000. – 321 с.
7. Государственное право Германии: В 2 т. – Т. 2 / Ред. Б. Н. Топорин, Б. М. Лазарев, Ю. П. Урьяс. – М., 1994. – 320 с.
8. Решение "Функе (Funke) против Франции" от 25 февраля 1993 г. // Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. – Т. 1. / Редкол.: Бард К., Владыченко А. И. и др. – М.: Норма, 2001. – 856 с. – С. 792.

Афанасьєва М. В., НУ "ОЮА"

ВИБОРЧА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ЗАКОНОДАВЧЕ ПРОЕКТУВАННЯ

Отсутствие единого научного подхода к термину "избирательная инженерия" актуализирует теоретические исследования в этой сфере. В рамках конституционно-правовой науки избирательная инженерия является малоисследованным явлением, о чем свидетельствует отсутствие монографических работ. Указанный термин используется двояко: как внедрение в практику избирательных технологий организации и проведения избирательных кампании и как законодательное проектирование правил поведения субъектов и участников избирательного процесса.

The lack of a scientific approach to the term "electoral engineering" actualizes the theoretical research in this area. In the constitutional law science "electoral engineering" is deficiently research phenomenon, as evidenced by the lack of monographic works. The term is used in two ways: as introduction in practice electoral technologies of organization electoral campaigns and as a legislative planning of participants's rules of conduct of electoral process.

Кожні вибори в Україні проходять за новим виборчим законом. При цьому внесення змін у виборче законодавство не завжди обумовлено об'єктивною необхідністю його вдосконалення. В ході розробки виборчих норм законодавець нібито проектує, програмує їх під встановлені цілі, тобто використовують виборче законодавство як засіб для отримання завданих результатів. Як правило, мотивом

цієї законодавчої діяльності є політична доцільність та суб'єктивна зацікавленість претендентів на виборні посади в отриманні певних преференцій у виборчому процесі. У зв'язку з чим вибори все частіше розглядаються як своєрідний "проектний інститут" [1], як процес, що "режисується" [2]. Тому зберігає актуальність досить гострий вислів Й. Шумпетера, про те що "при аналізі політичних процесів ми здебільшого зіштовхуємося не з справжньою, а з фабрикованою волею народу" [3], при чому "маніпуляційним інструментом політики" [4], який впливає на поведінку виборців, виступає виборче законодавство.

Якщо взяти до уваги суб'єктивну сторону процесу внесення змін до виборчого законодавства та визначити характер правостворюючого інтересу стає зрозумілим, що цей процес використовується в якості однієї з технологій організації виборчих кампаній, як засіб виборчої інженерії.

Інженерно-технологічний підхід до виборчого законодавства достатньо широко обговорюється у публіцистиці та політичній практиці, однак в юридичній літературі він не отримав комплексного наукового аналізу. Окремі аспекти організації та правового забезпечення виборчого процесу та виборчих кампаній досліджували: О. Барабаш, В. Кампо, Ю. Ключковський, М. Орзіх, М. Ставнійчук, М. Савчин та інші. Однак проблема реформування виборчого законодавства в інтересах окремих політичних суб'єктів системного наукового дослідження не отримала. Вирішення зазначеної проблеми відтворює дослідження природи, характеру впливу виборчого законодавства на поведінку суб'єктів та учасників виборчого процесу та формулювання визначення цього явища.

В межах різних соціальних прикладних наук процес модифікації виборчого законодавства з метою досягнення певного результату не отримав однозначного трактування, здебільшого до нього застосовується термін "виборча (або електоральна) інженерія", який наповнюється безліччю сенсів.

Ю. Шведа вважає, що виборча інженерія – це наука про впровадження нових елементів у виборчу систему [5], при цьому останню він розглядає у вузькому значенні як спосіб розподілу представницьких мандатів залежно від результатів голосування, тобто у його розумінні мова йде про вибір оптимального варіанту підрахунку голосів, який дозволив би збалансувати плюси та мінуси різних видів виборчої системи з урахуванням політичних реалій у державі. Не зменшуючи значення виборчої системи у процесі формування представницьких

органів публічної влади, таке розуміння виборчої інженерії звужує її зміст, безпідставно залишаючи поза увагою фактично весь процес проведення та організації виборів. Крім того, автор не визначає ані суб'єктів впровадження нових елементів, ані способу здійснення такої діяльності.

Змістовно ширше розглядає виборчу інженерію В. Бебик, на думку якого – це пристосування виборчих процедур до реалізації інтересів правлячих політичних еліт щодо завоювання та збереження влади в державі, регіоні, місті, районі і т. д. [6] Виборчий закон він розглядає як легальний спосіб використання людьми, що знаходяться при владі, своїх переваг для впливу на процес формування кадрового складу представницьких органів влади [7].

Дійсно виборча інженерія безпосередньо пов'язана з виборчим законом та виборчими процедурами, і частково можна погодитися з В. Бебиком, що суб'єктом її застосування є провладні суб'єкти, але дискусійним залишається визначений автором об'єкт впливу, а саме "процес формування кадрового складу представницьких органів". Оскільки мова йде про законодавство, слід розглядати в якості об'єкту впливу суспільні відносини суб'єктів та учасників виборчого процесу, змістом яких є взаємні права та обов'язки, які визначаються нормами виборчого права. Також слід звернути увагу на спосіб здійснення виборчої інженерії запропонований автором – "пристосування виборчих процедур", який з формальної сторони характеризується ним як легальний, тобто здійснений за встановленою законодавчою процедурою, але його змістовна характеристика у визначенні відсутня. Слід проаналізувати "пристосування виборчих процедур" з точки зору легітимності їх змісту, відповідності демократичним ідеалам та допустимості у правовій державі.

М. Кіт, який уявляє виборчу інженерію як намагання політичних партій, що мають владу приймати рішення в законодавчих органах, використовувати можливості, пов'язані зі зміною правил, на підставі яких проводяться вибори, вважає безперечним висновок про те, що таке ставлення суперечить ідеям, які лежать в основі демократії [8].

Окрім відсутності єдності у визначенні поняття виборча інженерія предметом наукової дискусії є також і характеристика впливу, що здійснюється виборчим законодавством на поведінку суб'єктів та учасників виборчого процесу, наявність або відсутність у ньому ознак маніпулювання, прихованого управління.

М. Каміньський у статті "Чи є пуття для партій від маніпуляцій з виборчою системою? Положення про вибори та виборча інженерія

в Польщі (1989-1993)" [9] з посиланням на роботу В. Райкера "Мистецтво політичного маніпулювання" [10] пише, що виборчу інженерію часто розуміють як спосіб маніпуляції перемінними, що визначають принципи політичної гри, відповідно до інтересів конкретних гравців. Поряд з іншими типами маніпуляцій виборча інженерія часто приводить до серйозних політичних наслідків. Ще далі в міркуваннях із приводу присутності маніпулювання у виборчій інженерії пішли у своїй статті "Соціологічні піар-технології в політику: засіб маніпуляції або інструмент політичної дії" В. Полторак та О. Петров, які вважають, що політика – це вид соціальної діяльності, спрямованої на завоювання, утримання та використання влади, і неманіпулятивних методів і технологій тут практично не буває. За їх думкою, "можна абсолютно чесно організувати процес виборів, але попередньо, у процесі, так званої, виборчої інженерії прийняти закони, спрямовані на зміну в чийхось інтересах самої виборчої системи". У політичній сфері діяльності завжди присутні елементи прихованого управління [11].

Кардинально протилежної думки притримується В. Коматовський, який вважає, що відсутні підстави використовувати термін маніпуляція як вид прихованого управління до виборчої інженерії, оскільки у цьому процесі нема та не може бути маніпулювання. Виборчу інженерію він трактує як цілеспрямований процес формування та вдосконалення системи народного представництва (системи організації виборів та пов'язаних з нею відносин) в публічних органах влади та місцевого самоврядування, тому за його думкою, приховане управління може розглядатися як тактика проведення виборчої кампанії але поза правовим полем, як практика електоральної інженерії в межах прикладної політології та соціальної психології [12].

Визначаючи виборчу інженерію як цілеспрямований процес, В. Коматовський не вказує на які саме цілі вона спрямована, чи відповідають вони суспільним та державним інтересам і чи можна говорити про приховане управління у разі якщо не відповідає. Крім того не можна погодитися, що тактика проведення виборчої кампанії знаходиться поза правовим полем, оскільки навіть якщо відсутні прямі законодавчі приписи щодо тих або інших виборчих технологій правове забезпечення у вигляді принципів та загальних засад проведення виборів завжди має вплив на дії суб'єктів та учасників виборчих кампаній.

Какофонія представлених визначень наочно свідчить про відсутність єдиної позиції щодо поняття "виборча інженерія" та природи цього явища, дослідження якої слід починати з виправданості

застосування технічного за своїм походженням терміну в межах юридичної науки. Як представляється, його використання обумовлено намаганням підкреслити цілеспрямованість, раціональність дій, їх спланованість на досягнення певного результату. Будь-яка інженерна діяльність, у тому числі в соціальній та політико-правовій сфері, передбачає два напрямки реалізації: проектування та впровадження, що дає підстави розглядати виборчу інженерію з одного боку як впровадження у практику виборчих технологій організації та проведення виборчих кампаній, а з іншого як законодавче проектування правил поведінки суб'єктів та учасників виборчого процесу. Ці два напрямки поєднуються спільною метою досягнення заданого результату на виборах. Розглядаючи виборчу технологію з позиції законодавчого проектування правил поведінки доцільним уявляється застосовувати більш конкретизуючи визначення – законодавча виборча інженерія, яка саме є предметом цього дослідження.

Відповідь на питання щодо наявності чи відсутності маніпулятивних ознак в природі законодавчої виборчої інженерії залежить перш за все від розуміння поняття "маніпуляція".

Найчастіше маніпуляцію розуміють як негативне явище, маючи на увазі певний вид психологічного або іншого впливу на людину, мистецьке використання якого веде до прихованого спонукання в людині намірів, які не збігаються з її актуально існуючими бажаннями або визначають як програмування думок і прагнень людей, їхніх настроїв з метою забезпечення поведінки, яка необхідна суб'єктам маніпуляції. Але зміст маніпуляції не такий однозначний. С. Кара-Мурза у роботі "Маніпуляція свідомістю" вказує на неоднорідність думок, щодо цього явища одні вважають, що "... маніпуляція свідомістю... не тільки припустимий, але і кращий, "прогресивний" засіб... великий крок у розвитку людства, ...інші вважають, що свобода волі людини, яка передбачає володіння не замутненим розумом та яка дозволяє роботі відповідальний вибір (навіть помилковий) – велика цінність" [13].

Обґрунтованим уявляється розуміння маніпуляція як виду прихованого впливу (не обов'язково негативного) з метою управління поведінкою людини. При цьому позитивна чи негативна окраска маніпуляції має визначатися на підставі оцінки її цілей та отриманих результатів.

Стосовно законодавчої виборчої інженерії маніпулятивний характер виникає тоді, коли вона здійснюється шляхом прихованого законодавчого обмеження прав суб'єктів та учасників виборчого процесу з метою цілеспрямованого, нелегітимного, всупереч їх інтересам

впливу на їх поведінку для досягнення завданого політичного результату. У разі, коли цілі такої діяльності є правовими та легітимними, а законодавче обмеження виборчих прав, яке при цьому відбувається, є необхідними у демократичному суспільстві, то така діяльність ознак маніпуляції не містить.

Проектуючи правила поведінки суб'єктів та учасників виборчого процесу законодавча виборча інженерія володіє потенціями впливати на реалізацію активного та пасивного виборчого права та як слід на результат виборів, у зв'язку з чим важливим завданням державних інституцій є завчасне виявлення та недопущення реалізації проявів маніпулювання у такій нормотворчій діяльності.

Література:

1. Михайленко В. С. Политические технологии // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Вип. 6-7. – С. 377.
2. Кононов М. М. Особенности современных информационно-политических технологий и их классификация // Социально-гуманитарное знание. – 2008. – № 3. – С. 321.
3. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. – М., 1998. – С. 347.
4. Сарторі Джованні. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів. – К.: АртЕк, 2001. – С. IX.
5. Скрытые риски открытых списков. Информационное агентство "Минпром" [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://minprom.ua/page3/news14338.html>
6. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг: Навч. -метод. посіб. – К.: МАУП, 2001. – С. 68.
7. Столичные Новости. – № 37. – 09-15 октября 2001 [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://cn.com.ua/N185/index.html>.
8. Кот М. Учатся ли политические партии? Оценка эффективности политической игры польских партий в процессе принятия избирательного закона в 2001 году. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 115.
9. Каминьский М. Есть ли прок для партий от манипуляций с избирательной системой? Положение о выборах и избирательная инженерия в Польше (1989-1993) // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 1. – С. 105-106.
10. Див.: Riker W. The Art of Political Manipulation. – New Haven. – 1986.
11. Центр соціологічних і політичних досліджень та технологій "СОЦІОПОЛІС" [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spr.org.ua/arbejder.htm>.
12. Коматовский В. Н. Избирательная инженерия [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vladizbirkom.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=650&Itemid=161&month=7&year=2010
13. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. – М., 2000. – С. 7.